

ქართველი წმინდანები ანტონ I კათალიკოსის ჰიმნოგრაფიაში¹

მეთვრამეტე საუკუნის დასაწყისიდან ქართულ სასულიერო მწერლობაში გაძლიერდა ეროვნული ტენდენცია. ამან კი გამოიწვია ქართველ წმინდანთა მოღვაწეობის ახალი თვალსაზრისით შეფასება და მათი დამსახურების განსაზღვრა ეროვნული ეკლესიის წინაშე. სწორედ ამ თვალსაზრისით გადამუშავდა ლიტურგიკული წიგნები და შიგ შეტანილ იქნა ქართველ წმინდანთა ხსენება-განგებები. ანტონი, რომლის მთელ შემოქმედებასაც „ეროვნულ-პატრიოტული ტენდენცია განსაზღვრავდა“ (ქავთარია 1977:79), რა თქმა უნდა, გულგრილი ვერ დარჩებოდა ამ საკითხისადმი. მან ჯერ კიდევ თავისი მოღვაწეობის პირველ ხანებში (რუსეთში გადასახლებამდე) შექმნა თვენთან მაქსიმალურად დაახლოებული ტრადიციული რედაქციის სადღესასწაულო (A 151). ანტონს ამ კრებულში ყველა დღე აქვს შეტანილი, მაგრამ განგებანი არ არის, მხოლოდ ხსენებებია (ქავთარია 1977:106-107).

რუსეთში ანტონმა ახალი რედაქციის სადღესასწაულო შეადგინა. მასზე დართული წინასიტყვაობიდან (კეკელიძე 1957: 175_186) ჩანს, რომ მან, პირველ რიგში, კალენდარში ჩაატარა რეფორმა. სისრულით წარმოადგინა როგორც მსოფლიო ეკლესიის, ასევე ქართველი წმინდანებიც და ამით საბოლოოდ დაამთავრა სადღესასწაულოს თვენთან დაახლოება. თანაც აქ ქართველი წმინდანები მთელი სისრულით არიან წარმოდგენილნი. ანტონმა გამოიყენა უკვე არსებული განგებანი და შემდეგ დაუმატა თავისი. რიგ შემთხვევაში შეცვალა ხსენების დღეები (მაგ.: დავით აღმაშენებლის ხსენება 25 იანვრიდან გადაიტანა 26 იანვარს; 2 დეკემბერს საერთოდ გააუქმა პეტრე იბერის ხსენება და მის ნაცვლად იმ დღეს განაწესა ისე წილკნელის განგება). მთლიანად ახლად შეადგინა ქართველ წმინდანთა განგებანი. თავიდან დაწერა საგალობლები, ზოგჯერ სვინაქსარიც კი (მაგ., ქეთევან დედოფლის). ანტონი, რა თქმა უნდა, იყენებს უკვე არსებულ ჰიმნოგრაფიულ მასალას, მაგრამ უპირატესობას არ ანიჭებს მას. ანტონის სადღესასწაულოში თითქმის ყოველი დღის განგებაა მოცემული, რამდენიმე გამონაკლისის გარდა. ანტონის რედაქციის სადღესასწაულო გავრცელდა და კანონიკური მნიშვნელობა შეიძინა (ქავთარია 1977:105-118).

ჩვენამდე მოღწეულია ანტონის რედაქციის სადღესასწაულოს ავტორიზებული ნუსხა. იგი გადაწერილია 1760 წელს მიხაილ იოანეს ძის მიერ ვლადიმირში, ბოგოლუბოვოს მონასტერში. წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას შესწირა

¹ მრავალთავი: ფილოლოგიურ-ისტორიული ძიებანი, ტომი XXV, თბილისი, 2017, 112-119.

იასონ დავითის ძე ციციშვილმა. ამჟამად ინახება კორნელი კეკელიძის სახელობის საქართველოს ხელნაწერთა ეროვნულ ცენტრში (S 1464).

ანტონმა ქართული ეკლესიის 20-ზე მეტ წმინდანს მიუძღვნა კანონი მცირე ფორმის საგალობლებთან ერთად ანუ, ფაქტობრივად, მთელი განგება შეადგინა ამ წმინდანებისა, თუმცა მცირე საგალობლების ნაწილი, რომლებიც ამ განგებებში გვხვდება, სხვა ჰიმნოგრაფთა კალამს ეკუთვნის (მაგ., ქეთევან დედოფლის ანტონისეულ კანონს ერთვის როგორც მისი დაწერილი, ისე გრიგოლ დოდორქელის და სხვათა მიერ დაწერილი მცირე ფორმის საგალობლები). მხოლოდ რამდენიმე ქართველი წმინდანის კანონი არ დაწერა ანტონ პირველმა (აბო თბილელის, იოსებ ალავერდელის). ძნელია, გადაჭრით თქმა, თუ რამ გამოიწვია ეს. შესაძლოა ვერ მოასწრო, ანდა იმდენად მოსწონდა უკვე არსებული კანონები, რომ ახალი აღარ დაწერა.

როგორც წესი, ანტონი წერს აქებდითსა ზედა დასდებელს და შემდეგ მთლიანად ან უმეტესი ნაწილი მაინც გადააქვს “წყობილსიტყვაობის” იამბიკოდ შესაბამის ადგილას.

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ ანტონი იყო პირველი ჰიმნოგრაფი, რომელმაც შეადგინა გრიგოლ ხანცთელის, დავით აღმაშენებლისა და ნეოფიტე ურბნელის განგებები. ანტონამდე ამ წმინდანთა განგებები არ არსებობდა. ნეოფიტე ურბნელის ხსენების დღის დაწესებაც კი ანტონის სახელს უკავშირდება.

XVII-XVIII სს. ჩნდება დავით აღმაშენებლის სახელი ქართულ ლიტურგიკულ კრებულებში (A379, A1048, A515, A111, H1087 და სხვ.). ყველა ხელნაწერში 25 იანვარსაა ხსენება, თანაც საგალობლები საერთოდ არ არის. ანტონმა შეცვალა ხსენების დღე 25 იანვარი 26 იანვრით, რადგან 25 იანვარს აღინიშნებოდა მსოფლიო მართლმადიდებლური ეკლესიის დიდი მოძღვრის გრიგოლ ღვთისმეტყველის ხსენება და ამის გამო იჩრდილებოდა დავით აღმაშენებლის სახელი. ანტონ კათალიკოსი იყო პირველი ჰიმნოგრაფი, რომელმაც შექმნა დავით მეფის განგება და თავის სადღესასწაულოში (S1464 836r-842r) მოათავსა.

ნეოფიტე ურბნელის სახელი პირველად გვხვდება X საუკუნის ძეგლში “თხრობად სასწაულთათვის წმიდისა და ღმერთ-შემოსილისა მამისა შიოძსთად, რომელი ესე სხუათა მიერ აღწერილი ადგილ-ადგილ ერთად შემოკრიბა ბასილი კათალიკოსმან, ძემან დიდისა პატრიკისა ვაჩესმან” (ასურელ მოღვაწეთა.. 1953:199-213)

ნეოფიტეს წმინდანად შერაცხვა უკავშირდება ანტონ კათალიკოსის სახელს. მან თავის სადღესასწაულოში (S1464 161v-164r) 28 ოქტომბერს შეიტანა ამ წმინდანის განგება, რომელიც თვითონვე დაწერა. მოგვიანებით 1768 წელს დაწერა ვრცელი მოთხრობა-საკითხავი და ქართველ წმინდანთა ანთოლოგია “მარტირიკაში” მოათავსა

(ძველი ქართული აგიოგრაფიული.. 1980: 119-135). მაშასადამე, ნეოფიტეზე ჯერ ჰიმნოგრაფიული მასალა შეიქმნა და შემდეგ - ჰაგიოგრაფიული.

განგების ტექსტის შედგენისას ანტონ პირველმა გამოიყენა შიოს სასწაულების წიგნში აღწერილი ნეოფიტე ურბნელის ცხოვრება-მოღვაწეობის ძირითადი დეტალები. სწორედ ეს პასაჟები გაიმეორა მან შემდგომში ჰაგიოგრაფიულ თხზულებაში.

მერვე-მეცხრე საუკუნეების დიდი ქართველი წმინდანის გრიგოლ ხანცთელის ხსენება ქართულ ლიტურგიკულ ძეგლებში მეთერთმეტე საუკუნიდან ჩნდება (A97 ხელნაწერზე გაკეთებულია მინაწერი). ხელნაწერებში (H 1452, A 426, Q 87, Q 646 და სხვ.) გრიგოლ ხანცთელის ხსენება დადებული იყო 5 ან 6 ოქტომბერს. ანტონი იყო პირველი ჰიმნოგრაფი, რომელმაც დაწერა გრიგოლ ხანძთელის განგება (S1464 124r-125v).

განგების ტექსტოლოგიურმა შესწავლამ გამოავლინა, რომ იგი არავითარ ფაქტობრივ მასალას არ შეიცავს, არცერთი დეტალი გრიგოლის ცხოვრება-მოღვაწეობისა არ არის დასახელებული, ავტორი იფარგლება ზოგადი მსჯელობით. ეს ასეც იყო მოსალოდნელი, ვინაიდან გრიგოლ ხანძთელის შესახებ საქართველოში თითქმის არაფერი იყო ცნობილი (ამას ადასტურებს ანტონ კათალიკოსისთვის განკუთვნილი ერთი დოკუმენტი, რომელიც დღეს პეტერბურგში ინახება და შეიცავს ქართველ წმინდანთა კალენდარს - Он 41E-106(E-184) ფ.VI).

გიორგი მერჩულის “გრიგოლ ხანძთელი ცხოვრების” შემცველი ერთადერთი ხელნაწერი, რომელიც ჩვენამდეა მოღწეული, მხოლოდ 1845 წელს იპოვა ნ. ჩუბინაშვილმა ჯვრის მონასტერში, შემდეგ ეს ხელნაწერი 1902 წელს იერუსალიმის საპატრიარქო ბიბლიოთეკაში ნახა ნიკო მარმა და ტექსტი რუსული თარგმანით 1911 წელს გამოსცა (Мерчул Георгий, Житие св. Григория Хандзтийского.1911).

გარდა დავით აღმაშენებლის მთლიანი განგებისა, ანტონმა დაწერა სხვა ქართველ წმინდა მეფეთა საგალობლები, კერძოდ, არჩილისა და ლუარსაბისა ორი ცხრაოდიანი კანონი (არჩილსა და ლუარსაბს ერთად ეძღვნება ორივე კანონი). ანტონმა დაწერა ასევე შუშანიკ დედოფლისა და ქეთევან დედოფლის საგალობლები, მიუხედავად იმისა, რომ ამ წმინდანების საგალობლები ადრევე არსებობდა, რასაც ადასტურებს თუნდაც ის ფაქტი, რომ ანტონისავე სადღესასწაულოში, გარდა მის მიერ დაწერილი ახალი საგალობლებისა, არის ქეთევანის გრიგოლ დოდორქელისეული და ანონიმი ავტორის საგალობლებიც. აღსანიშნავია, რომ ანტონ კათალიკოსს არათუ არ დაუწერია თამარ მეფის საგალობელი, არამედ მისი ხსენების დღეც არ აქვს მითითებული სადღესასწაულოში, თუმცა “წყობილსიტყვაობაში” მას ძალიან ამაღლებულ სტრიქონებს უძღვნის (ანტონ ბაგრატიონი 1980:239-241). დანამდვილებით ძნელია

იმის თქმა, თუ რამ გამოიწვია ეს ფაქტი. თამარი ხსენება ხომ ჯერ კიდევ A-97 სვინაქსრის მე-13 საუკუნის მინაწერში გვხვდება (გაბიძაშვილი 2001:300).

საერთოდ, ანტონ პირველის ახალი რედაქციის ამ სადღესასწაულოში ცხადად ჩანს, რომ მის ავტორ-რედაქტორს მიზნად ჰქონია ქართველი წმინდანების მაქსიმალური სისრულით წარმოდგენა. რამდენიმე მაგალითს დავიმოწმებთ: მაგალითად, ანტონმა ათონელი მამების სამი საგალობელი დაწერა - ეფთვიმე ათონელის, გიორგი მთაწმიდელის, იოანესა და გაბრიელის. მთლიანი განგებები ანტონს არ დაუწერია. ეფთვიმე და გიორგი ათონელების თითო-თითო კანონი და სამივე წმინდანის მცირე ფორმის საგალობლების ნაწილი სხვა ჰიმნოგრაფებს ეკუთვნით. ანტონმა დაწერა სამი კანონი და დასდებლების ნაწილი. ასევე, მართალია, ანტონ I კათალიკოსმა თავის სადღესასწაულოში წმინდა ნინოს არსენ ბულმაისიმისძისეული კანონი და ამავე წმინდანისადმი მიძღვნილი რამდენიმე მცირე საგალობელი შეიტანა, თვითონაც უძღვნა მოციქულთა სწორს კანონი, ხოლო მცირე ფორმის საგალობელთაგან - მხოლოდ დიდება და აქებდითსა ზედა დასდებელი.

ანტონის შედგენილი საგალობლებისგან მხოლოდ ერთია უაკროსტიქო - ისე წილკნელის. დანარჩენი გაწყობილია როგორც სტროფული, ისე ტაეპობრივი აკროსტიქით. ტაეპობრივია სულ ორი - ქეთევან დედოფლის (13 სექტემბერი) და წმინდა ნინო (14 იანვარი) - საგალობლის აკროსტიქი.

პირველი აკროსტიქის ტექსტი ასეთია: იმადლ - სიტყუჭზოდედ სამება და ღ~თი მამღვთი ჩემისა სატრფოსა მარტვილისა, რომელსა დღეს უგალობ დიდსა ქეთევანს ძეთაგან მისთა მეცა დაღათუ არ საკადრ ანტონი, შემსხმელი წმიდათა ღუაწლთა მისთა, რამეთუ მაგას ოხა, ვითარცა დედამან.

აქვე მოვიყვანთ წმიდა ნინოს საგალობლის აკროსტიქის ტექსტსაც: ტრფიალსა სძალსა სიძისა, ზესთა ღმერთთას, სულის ნათლითა ბნელის შინათ მნათსა, მოციქულსა ქალწულსა, სანატრელსა შესხმისა, ძლითნი სიტყუანი მიერთმოდედ ანტონის მიერ უნდო ეპისკოპოსის და მაგალობელის დაღათუ არა შესაბამ.

დანარჩენი აკროსტიქები სტროფულია. ესენია:

1. ბიძინა ჩოლოყაშვილის (18 სექტემბერი) - ბრწყინვალე ხარ ვსენებასა შინა ბიძინა.
2. შალვა და ელიზბარ ერისთავების (18 სექტემბერი) - ერისთავთა ღუაწლი სიხარულევანი არს.
3. დავითის და კონსტანტინესი (2 ოქტომბერი) - გალობასა ახალსა მივართუამ მოწამეთა.

4. გრიგოლ ხანცთელის (4 ოქტომბერი) - გრიგორის მმარხუჭლთა ხატსა სიტყვერსა ვაქებ.
5. ნეოფიტე ურბნელის (28 ოქტომბერი) - ახალ ნერგი ტევანი სამლთოდ დაიწნიხების.
6. კონსტანტინე მთავრის (10 ნოემბერი) - მოწამეთა შუჭნიერება იქმნა კონსტანტინე.
7. მიქაელ-გობრონის (17 ნოემბერი) - მიხაილს ქება მიერთმოდინ მოყუასთა თანა ნეტართა.
8. ილარიონ ქართველის (19 ნოემბერი) - ილარიონს მნათობსა ღისასა უგალობ.
9. აბიბოს ნეკრესელის (29 ნოემბერი) - სისხლითა შეამკო წესი მღუდელობისა აბიბოს.
10. ანტონ მარტყოფელის (19 იანვარი) - ანტონის დიდებულებასა უგალობ ანტონი.
11. დავით აღმაშენებლის (26 იანვარი) - გულსავსე ვიქმენ დავით, ვითარმედ ყოვლად სრულ ხარ.
12. იოანე ზედაზნელის (7 მაისი) - ანზანური აკროსტიქი.
13. ექვთიმე მთაწმიდლის (13 მაისი) - სიხარულისა მოსახელესა ვაქებ ევთიმის.
14. არჩილისა და ლუარსაბის (21 ივნისი) - მრჩობლსა უგალობ წმიდათა ვარსკულავთა.
15. არჩილისა და ლუარსაბის მეორე კანონი (21 ივნისი) - ორმზეობასა ვაქებ მარტულთასა ანტონი.
16. გიორგი მთაწმიდლის (27 ივნისი) - მუშაკი ბრძენი ღირსად იქებოდინ გიორგი.
17. იოანე ათონელის და გაბრიილის (12 ივლისი) - ღირსთა უგალობ გალობასა ამას სურვილით.
18. ევსტათი მცხეთელის (29 ივლისი) - კეთილდგომისა მოსახელესა ვაქებ ევსტათის.
19. რაჟდენ პირველმოწამის (3 აგვისტო) - ღმრთისმშობლისას ტროპართა გარდა სხვა ტროპარები ქმნიან აკროსტიქის შემდეგ ფრაზას - რაჟდენ მარტვილთა იქმნა ქება; ღმრთისმშობლისას მუხლები კი ქმნიან კიდურწერილობას - ანტონიოს.
20. შუმანიკ დედოფლის (28 აგვისტო) - სძალი ქრისტესი გალობით იქებოდინ დღეს.
21. დავით გარეჯელის (აღვსებითგან მეშვიდესა ხუთშაბათსა) - შეგიტხზავ, დავით, გვრუნსა სიტყუათა ყუავილთასა.

როგორც სტროფული, ასევე ტაეპობრივი აკროსტიქის ფრაზა, კანონის დასაწყისში წარმოდგენილი, თვითონ კანონში ყოველთვის ზუსტად არ არის დაცული:

ქეთევან დედოფლის ტაეპობრივი აკროსტიქის ფრაზისეულ სიტყვათაგან ერთ-ერთი დაქარაგმებულია აკროსტიქის ტექსტში (რამეთუ (ასე წერს ანტონი სათაურის გვერდით კიდურწერილობის ფრაზის მითითებისას) ტექსტში მხოლოდ ტრადიციული ქარაგმით რ~ არის წარმოდგენილი); სიტყვაში „შემსხმელი“ გამოტოვებულია „ლასი“, ხოლო ერთი სიტყვის (მაგას) მეორე ა-ს ნაცვლად ტექსტში ო გვხვდება.

ანტონ კათალიკოსმა მხოლოდ რამდენიმე შემთხვევაში არ დაიცვა სიზუსტე აკროსტიქის აგების დროს.

ქართველი წმინდანებისადმი მიძღვნილ ანტონისეულ საგალობელთაგან ერთ-ერთი, კერძოდ, იოანე ზედაზნელის კანონი, ანბანური აკროსტიქითაა გაწყობილი, ე.ი. სტროფების დასაწყისი ასოები ქართული ანბანის რიგს ქმნიან. აღსანიშნავია, რომ ღვთისმშობლის ორ (21 ივნისის და 3 აგვისტოს) საგალობელს, რომელთა ავტორიც ანტონია, ანბანური აკროსტიქი აქვს. წესით, ამ სამივე საგალობლის აკროსტიქში ქართული ანბანის ყველა ასო უნდა იყოს წარმოდგენილი, მაგრამ ასე არ არის. სამივეში გამოტოვებულია ჴ; იოანე ზედაზნელის კანონის IV გალობაში არ არის ლ ასოთი დაწყებული სტროფი; ღვთისმშობლის 21 ივნისის საგალობელში ჩ-ს მერე ექვსი ასოა გამოტოვებული (ც, ძ, წ, ჭ, ხ, ჯ); ღვთისმშობლის 3 აგვისტოს საგალობელში ც-მდე თანამიმდევრობა დაცულია, შემდეგ კი ჯ-მდე გამოტოვებულია ასოები.

ამ ანბანურ აკროსტიქებში ასოების გამოტოვება გამოწვეული უნდა იყოს იმით, რომ საგალობლების კომპოზიციური აგებულება აღარ მოითხოვდა ანბანის რიგის გაზრდას (ჴ-ზე დაწყებული სიტყვები ქართულ ლექსიკაში არ არის). თუმცადა ასოთა გამოტოვება რა პრინციპით ხდებოდა (ე.ი. რატომ მაინცდამაინც ეს ასოებია გამოტოვებული), ზუსტად ვერ ვიტყვით.

ანტონ კათალიკოსის ჰიმნოგრაფიულ რეპერტუარში უპირატესად მარტივი აკროსტიქები გვხვდება, ე.ი. აკროსტიქის ფრაზას ქმნის ან მხოლოდ კანონი, ან - მხოლოდ სტიქარონი.

ჩვენ მიერ შესწავლილი საგალობლების აკროსტიქები რამდენიმე ფორმით გვხვდება. გვაქვს:

- I. აკროსტიქები ავტორის სახელის მითითებით.
- II. აკროსტიქები ავტორის სახელის მითითების გარეშე.

პირველ შემთხვევაში, სახელთან ერთად ანტონი საგალობლის შინაარსზეც უთითებს. მაგალითად, არჩილის და ლუარსაბის საგალობლის კიდურწერილობის ფრაზა (ორმზეობასა ვაქებ მარტულთასა ანტონი) მიგვითითებს, რომ საგალობელში საუბარია ორ მარტვილზე, რომელთაც აქებს ანტონი (ავტორის სახელი). წმინდა ნინოს საგალობლის აკროსტიქის (ტრფიალსა სძალსა სიძისა, ზესთა ღმერთთას, სულის ნათლითა ბნელის შინათ მნათსა, მოციქულსა ქალწულსა, სანატრელსა შესხმისა ძლითნი სიტყუანი მიერთმოდედ ანტონის მიერ უნდო ეპისკოპოსის და მგალობელის, დაღათუ არა შესაბამ) მიხედვით, ჩანს, რომ ანტონი უგალობს ქალწულ მოციქულს. რაიმე ისტორიული დეტალი წმ. ნინოს მოღვაწეობიდან ამ ფრაზაში არ არის, მაგრამ არის ფაქტი, რომელიც საგალობლის დაწერის ქრონოლოგიას აზუსტებს. ანტონი იხსენიება ტიტულით „უნდო ეპისკოპოსი“. იგი ეპისკოპოსად იწოდება მხოლოდ რუსეთში (ვლადიმირის ეპარქიის მმართველობის დროს). ამიტომ საფიქრებელია, რომ საგალობელი დაიწერა 1757-1760 წლებში (1757 წლის 1 დეკემბერს დაინიშნა ანტონი ვლადიმირის ეპარქიის ეპისკოპოსად, 1760 წელი კი სადღესასწაულოს გადაწერის თარიღია). არცერთი ამ საგალობლის აკროსტიქში წმინდანის სახელი პირდაპირ მითითებული არ არის.

ქეთევან დედოფლისა და ანტონ მარტყოფელის საგალობლების აკროსტიქებში კი ავტორის სახელთან ერთად დასახელებულია წმინდანის სახელიც.

ანტონ მარტყოფელის საგალობლის აკროსტიქია - „ანტონის დიდებულებას უგალობ ანტონი“. ქეთევან დედოფლის ტაეპობრივი აკროსტიქის მიხედვით ვიგებთ, რომ საგალობელი ეძღვნება ქეთევანს, დიდ მარტვილს, რომელსაც უგალობს ანტონი, ერთ-ერთი მისი ძეთაგანი. ანტონის დედა, დედოფალი ელენე, ქეთევანის შვილთაშვილი იყო.

ანტონისეული აკროსტიქიანი საგალობლების უმეტეს ნაწილს ავტორის სახელი არა აქვს მითითებული, თუმცა საგალობლის შინაარსზე მინიშნება არის.

აქაც ორი ქვეჯგუფი გამოიყოფა:

ა) შინაარსთან ერთად მითითებულია წმინდანის სახელი.

ბ) არ არის მითითებული წმინდანის სახელი.

პირველ ქვეჯგუფს მიეკუთვნება ყველაზე მეტი საგალობელი: გრიგოლ ხანცთელის, კონსტანტინე მთავრის, მიქაელ-გობრონის, ილარიონ ქართველის, აბიბოს ნეკრესელის, დავით აღმაშენებლის, ექვთიმე მთაწმიდლის, გიორგი მთაწმიდლის, ევსტათი მცხეთელის, ბიძინა ჩოლოყაშვილის, დავითის და კონსტანტინესი, შალვასი და ელიზბარის.

მაგალითისთვის ორიოდ აკროსტიქის ფრაზას დავიმოწმებთ. გრიგოლ ხანცთელის საგალობლის აკროსტიქია - „გრიგორის მმარხუჭლთა ხატსა სიტყვერსა ვაქებ“, ხოლო დავით აღმაშენებლის საგალობლისა - „გულსავსე ვიქმენ დავით, ვითარმედ ყოვლად სრულ ხარ“.

საგალობლის შინაარსზე მითითება გვაქვს ისეთ აკროსტიქებშიც, რომლებშიც არ არის წმინდანის სახელი ნახსენები. ესენია:

1. დავითის და კონსტანტინეს - გალობასა ახალსა მივართუამ მოწამეთა.
2. არჩილის და ლუარსაბის - მრჩობლსა უგალობ წმიდათა ვარსკულავთა.
3. ნეოფიტე ურბნელის - ახალ ნერგი ტევანი სამღთოდ დაიწიხების.
4. შუშანიკის - სძალი ქრისტესი გალობით იქებოდინ დღეს.
5. იოანე ათონელის და გაბრიელის - ღირსთა უგალობ გალობასა ამას სურვილით.

არჩილისა და ლუარსაბისადმი მიძღვნილი აქებდითსა ზედა დასდებელი გაწყობილია აკროსტიქით, რომლის ფრაზაშიც მითითებულია ავტორიც და საგალობლის შინაარსიც (თუმცა, წმინდანთა სახელები პირდაპირ მითითებული არ არის, მაგრამ ის მაინც ჩანს, რომ ისინი მეფეები იყვნენ): მეფეთა ყოვლად დიდებოლთა უგალობ სურვილით მაგალობელი ყოვლად ბრწყინვალისა ვნებისა მათისა ანტონი (კიდურწერილობა ვერტიკალურია, დადმავალ-აღმავალი წყობით). ვიმოწმებთ საგალობლის ტექსტს:

მ ევობა ხრწნადთ ა	ბ რძნად ზეცისად განცუალნე ს,
ე ქმნნეს, ვითა ვჰსთქ უ	ე კკლესიასა ქებ ა
ფ ას დიდ საკრამან გ,	ლ იფლიფ მისა მნათობ ღუთი ვ
ე ლევთერ წმიდ ა,	ი რისედ იგურდივ ნაჩე ნ,
თ ეატრთ მისთ ნათე ლ,	ყ ოვლად წესთა მამზე ე
ა რჩილ ბრძენ სამღთ ო ,	ო ღვსიობს ელუა მკრთო ბ
ყ ოვლად ზე მნათო ბ	ვ არსკულავ მთიები დიდ ი
ო რ უმცხინუარე ს,	ლ უარსაბ დღის მნათობი ს
ვ ინ ვნება სამღთ უ	ა დილო ნებსით ქედს ა
ლ ომებრ კადნიე რ	დ იდ სულქმნითა ესრეთსა მ

ა რჩილ ხატ იგა ვ	ბ რძნად გამოსჩნდა მარტვლთ ა
დ იდად მვნებელ ი,	რ ომლით წინა მსწრობ მეფე თ
დ იდ სახელმპოვნე ლ,	წ ამებით მეფე მშვდ ი
ი მასთან ბრძენ ი	ყ ოვლად მნათობთა უმზე ს
დ ა ნათესავი თ	ი მთავრებს მოყუასი ა
ე რთმან ორობა მ	ნ ეტარმან ამათ დიდთ ა
ბ რძენ ერთმან საგან გ	ვ ითარმან მეფობისმა ნ
ო რნი მტკიცე ჰყუნ ა	ა ნდამატისა უმე ტ
ლ უარსაბ ბრძენ ქუჭ ლ	ლ ომებრ არჩილი სამდთ ო
თ ემათ სამეოს ო	ი მ ყოვლითა დამცვლ ნი.

(S1464 655r).

ეს კიდურწერილობიანი აქებდითსა ზედა დასდებელი ანტონმა გამოიყენა „წყობილსიტყვაობის“ შედგენისას, რომელიც 1768 წელს დაწერა. ანტონის სადღესასწაულო (S 1464) კი გადაიწერა 1759 წლის 15 ნოემბრიდან 1760 წლის 24 სექტემბრამდე. ამრიგად, ზუსტად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ანტონმა “წყობილსიტყვაობის” შედგენისას ისარგებლა სადღესასწაულოს ტექსტით და არა -- პირიქით.

ერთ-ერთი აწდა ღმრთისმშობლისა გაწყობილია აკროსტიქით, რომლის ფრაზაშიც საგალობლის შინაარსზეა მითითება, ავტორის სახელი კი ნახსენები არ არის. ჰორიზონტალური კიდურწერილობის ფრაზა ასე იკითხება: ქება ჩემი მიიღე, სძალო. ვიმოწმებთ საგალობლის ტექსტს:

ქ ალწული მარად მტკიცე, მთოვარ ე,
 ბ რწყინუალებითა სავსე მადლთათ ა
 ჩ ინებული ყოვლითა უადრეს სამოსელ მზ ე,
 მ აცხოვარებად ახლად დანერგულ ი,
 მ ადლითა შვდ ნათლითა ცისკარი და უალ ი,
 ი ქებოდენ ყოვლითურთ წმიდა იგი უწია ღ.

ე თქმოდენ: გიხაროდენ, მშობელსა სიხარული ს.

ძ რწოლით ხოლო თხოვაცა ესრეთ მისდ ა:

ლ მობისა შობასა უცხოო, გუაცხოვნენ, ქალწულ ო.

(S1464 650r).

რაჟდენ პირველმოწამის კანონის კიდურწერილობა კი განსხვავდება აკროსტიქის ფორმათა ზემოთ მითითებული ორივე ჯგუფისაგან. ავტორი მიუთითებს, რომ კიდურწერილობა, ღმრთისმშობლისას მუხლთა გარდა, გვამლევს შემდეგ ფრაზას: რაჟდენ მარტვილთა იქმნა ქება (მითითებულია საგალობლის შინაარსი წმინდანის სახელის ხსენებით), ხოლო ყველა ოდის ღმრთისმშობლისას ტროპარების დასაწყისი ასოები გვამლევენ ავტორის სახელს “ანტონიოსს”.

ანტონ I კათალიკოსის კანონთა აკროსტიქების შედგენაში მონაწილეობენ ღმრთისმშობლისას ტროპარებიც, ე.ი. ანტონი ღმრთისმშობლისას მზამზარეულ სტროფს კი არ იყენებს, არამედ თვითონ ქმნის მათ. ეს ტრადიცია დამკვიდრდა და ფართო სახე მიიღო ამ პერიოდის ქართველ ჰიმნოგრაფთა შემოქმედებაში (მაგ.: იესე ერისთავი, მარიამ-მაკრინა, სულხან-საბა...). ამას ცალკე სპეციალური ახსნა სჭირდება, ერთი შეიძლება ახლავე ითქვას, რომ XVII-XVIII სს-ის ჰიმნოგრაფიაში ეროვნული ტენდენციების მომძლავრებამ მოშალა ღმრთისმშობლისანებისადმი ტრადიციული დამოკიდებულება (ტატიშვილი 2004:72)

საეკლესიო პოეზიის სახისმეტყველება, ჟანრის სპეციფიკიდან გამომდინარე, მკაცრად შემოსაზღვრულია. ქრისტიანული სიმბოლოები მსოფლიო საეკლესიო კრებებზე იყო კანონიზირებული და მათი თვითნებურად შეცვლა მკრეხელობად ითვლებოდა, მაგრამ ჰიმნოგრაფები მაინც ახერხებდნენ საკუთარი ინდივიდუალურობის გამოხატვას იმის მიხედვით, როგორ წარმოაჩენდნენ ბიბლიურ სიუჟეტს, როგორ ინტერპრეტაციას მისცემდნენ სახე-სიმბოლოებს. ერთი და იმავე სიუჟეტისა და მხატვრულ-გამომსახველობითი ხერხების სხვადასხვა კონტექსტში გამოყენება საეკლესიო პოეზიის ნიმუშებს თავისთავადობასა და განუმეორებლობას ანიჭებდა. ამავე დროს ჰიმნოგრაფი საკუთარი ემოციით და განწყობით ტვირთავდა საგალობელს (სულავა 2003:5). გამონაკლისი ამ მხრივ, რა თქმა უნდა, არც ანტონ კათალიკოსის შემოქმედება იყო. ანტონის საგალობლები საინტერესო სურათს იძლევიან. ავტორი, ძირითადად, ძველი აღთქმის სიუჟეტებსა და სახე-სიმბოლოებს იყენებს. ისიც იმ შემთხვევაში, თუ წმინდანის ბიოგრაფია რაიმე ანალოგიას გვამლევს ბიბლიურ სახესა ან სიუჟეტთან. მაგ.: დავით აღმაშენებლის განგების შედგენისას საკმაოდ ხშირად მიმართავს წმინდა წერილს, მართალია, ზუსტ ციტაციას არ ახდენს (და ეს არც იყო

მოსალოდნელი), მაგრამ ზოგჯერ საკუთარი ინტერპრეტაციით გადმოსცემს მსგავსი მოტივის ამა თუ იმ ეპიზოდს, ზოგჯერ კი მხოლოდ მოიხსენიებს ბიბლიურ პერსონაჟებს განწყობის შესაქმნელად. ანტონი ეყრდნობა ბიბლიურ სახე-სიმბოლოებს. ეს კი, როგორც არაერთგზის არის მითითებული ლიტერატურაში, ჰიმნოგრაფიისთვის საერთოდ დამახასიათებელი მოვლენაა.

ამრიგად, ანტონ I დაწერა 24 ქართველი წმინდანის კანონი და, ფაქტობრივად, შეადგინა მათი მთლიანი განგებები. აქედან სამი წმინდანის (დავით აღმაშენებლის, ნეოფიტე ურბნელისა და გრიგოლ ხანცთელის) განგებები ანტონამდე არ არსებობდა. გარდა ამისა, მის კალამს ეკუთვნის სხვა წმინდანთა მცირე ფორმის საგალობლებიც. მხატვრული თვალსაზრისით, ანტონის საგალობლები ნამდვილად არ მიეკუთვნება ჰიმნოგრაფიის შედეგებს, კლასიკური პერიოდის ქართველ ჰიმნოგრაფთა შემოქმედებისგან განსხვავებით, თუმცა გვხვდება მზა მხატვრული სახეები, ბიბლიური პარალელების ნიმუშები, რელიგიურ-დოგმატური ფრაზეოლოგია, რაც ზოგადად დამახასიათებელია ჰიმნოგრაფიისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ანტონ ბაგრატიონი, წყობილსიტყვაობა, გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, კომენტარები და ლექსიკონი დაურთო ივანე ლოლაშვილმა, თბილისი, 1980.
2. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნთა ძველი რედაქციები, ტექსტები გამოკვლევითა და ლექსიკონით გამოსცა ილია აბულაძემ, თბილისი, 1953.
3. გაბიძაშვილი ე., ძველი საქართველოს წმინდანთა და სიწმინდეთა კალენდარი, მსოფლიო მართლმადიდებელი ეკლესიის შეერთებული კალენდარი, I გამოცემა, თბილისი, 2001.
4. კეკელიძე კ., ანტონ კათოლიკოსის სალიტურლიკო მოღვაწეობიდან, ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან, ტ.IV, თბილისი, 1957.
5. სულავა ნ., XII-XIII საუკუნეების ქართული ჰიმნოგრაფია, თბილისი, 2003.
6. ტატიშვილი ქ., ანტონ I კათალიკოსის ორიგინალური ჰიმნოგრაფია, საკანდიდატო დისერტაცია ხელნაწერის უფლებით, 2005.

7. ქავთარია მ., ძველი ქართული პოეზიის ისტორიიდან XVII-XVIII, თბილისი, 1977.
8. ძველი ქართული აგიოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი VI, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები დაურთეს ენრიკო გაბიძაშვილმა და მიხეილ ქავთარიამ, თბილისი, 1980.
9. Мерчул Георгий, Житие св. Григория Хандзтийского. Груз. текст. Введение, издание, перевод Н. Марра с дневником поездки в Шавш(ет)ию и Клардж(ет)ию, ТРА-ГФ, VII, СПб, 1911.